

I. BÖLÜM

EDEBİYAT (YAZIN) - YAŞAM İLİŞKİSİ

Edebiyat ve Yaşam

Edebiyat (yazın) bize, sanatçı duyarlılığı ile kurgulanmış bir yaşam sunar. Yaşamımıza yeni anlamlar katar. İnsan ve yaşam gerçekliğini sanatçı duyarlılığı ile kavramamıza, bu gerçekliğe sanatçının penceresinden bakmamıza olanak sağlar. Her yeni pencere, yaşama ve insana ilişkin deneyimlerimizi zenginleştirir; onlara derinlik katar. Dilin en yetkin kullanım örnekleriyle bizi başkalarının deneyimlerine ortak eder.

Kavcar (1999:4)'a göre, "... Edebiyat, çağlar boyunca insanoğlunun duyduğu, düşündüğü ve yaptığı her şeyi en zengin ve en etkili biçimde ortaya koyan bir sanattır. Eğitim bakımından değeri, insana çok çeşitli duyma, düşünme ve hareket etme örnekleri vermesidir. İnsan ancak böyle geniş bir ortam içinde kendisine uygun olan yolu seçme özgürlüğünü kazanır. Tek bir roman okumak bile, bize insanların karakter yapısı, sosyal durumu, duygu ve düşünce bakımından ne kadar farklı olduklarını göstermeye yeter."

"Bizlerin, kendi yaşamımız dışında, bir başkasını yaşamamız, bir başka yaşam sürmemiz olanaksızdır. Edebiyat, bizlere Fransız Devrimi sırasında, Vikingler döneminde veya Amerikan kolonileri

zamanında yaşama fırsatı yaratır. İyi bir öykü aracılığıyla Mississippi kenarındaki küçük bir kasabada, esirlerin tutulduğu bir geminin deposunda, Appalachia (Apalaş) Dağlarının tepelerinde, hatta bir hisarın küçük kulesinde yaşayabiliriz. Bizim yaşamımız dışında, başka yaşamları yaşama olasılığımız kütüphane raflarındaki kitaplar kadar sınırsızdır “ (Lukens, 1999:8).

Edebiyat yaşamdan kesitler ortaya koyarken, aynı zamanda bizim gerekli olanlara yoğunlaşmamızı sağlar. Yetişkin kitapları yazarı May Sarton, kitaplarının kendisinin yanıtlama gereksinimi duyduğu sorulardan doğduğunu söyler. Ona göre, “Sanat yaşamın kargaşasından (kaosundan) oluşmuş bir düzenlemedir.” Bu kargaşa, yaşamın bildiğimiz yönlerini farklı yoğunlukta tekrar algılamamıza, değişik yoğunluklarda deneyimler kazanmamıza olanak sağlar. Bazen, “İşte bana da böyle olmuştu.” deriz. Bazen de hiç karşılaşmadığımız, yaşamadığımız olaylarla tanışırız. “Göçmen ya da esir kampında yaşamak nasıl bir şeydir?” sorusuna yanıt buluruz. Yazar, yaşamın düzenlenmesinde gerekli ayrıntıları gereksizlerden ayırır. Gereksiz ayrıntılardan ve basit heyecanlardan uzak olan okuru, insanların, olayların ve eylemlerin gerekli olanları üzerinde yoğunlaştırır. Edebiyat, gereksizleri bir yana iterek gereклиye odaklanır, önemli noktaları açıklar. Yazınsal metinleri* okudukça çıkarımlarımız, olayları ve onların olası etkilerini görmemize, anlamamıza yardım eder. Karar verme cesaretini, gerilimin yarattığı heyecanı duyumsar, başarının gururuyla seviniriz. Edebiyat, yaşamın kesitlerden oluştuğunu söyler; ancak yaptığı farklı bir şeydir: Edebiyat, okurda, yaşamın bir bütün ve anlamlı olduğu duygusunu yaratır (Lukens, 1999:7).

Aytaç (1990,1995), edebiyatın estetik bir eğitim aracı olarak işlevini, kişinin “duygularını eğitme”, “bütüncül eğitimi”, “duygu akıl dengesinin oluşması” gibi süreçlerle ilişkilendirerek açıklar: “Yazar, eserini yaşayarak ve okuyarak edindiği deneyimlerden kotardığı bir kurmaca gerçekliğe dayandırır. Kurmaca gerçekliğin

* Bu çalışmada, “edebî” yerine “yazınsal”; öykü, roman, şiir vb. ürünlerin ortak adı olarak da “yazınsal metinler” terimlerinin kullanılması yeğlenmiştir.

içinde ise hem gerçek gerçeklik hem de hayal gücü vardır; bir çeşit bileşke diyebiliriz kurmaca gerçeklik için. Yani kurmaca gerçeklikte gerçek dünyanın bire bir yansıması değil, gerçek dünyanın yazar merceğinden süzülmesi vardır.” Edebiyat yapıtlarıyla tarihe, kültür tarihine ilişkin çeşitli deneyimler ve bir hayat felsefesi edinebiliriz. Çünkü, okur, hayata yönelik deneyimlerini yalnızca kendi yaşadıklarıyla değil, okuduğu edebiyat yapıtlarıyla da oluşturur, bunlarla ruh dünyasını zenginleştirir. Edebiyat, okurun ‘güzel’e karşı duyarlılığını güçlendirir, onda estetik ilgi uyandırır.

“Bazı edebiyat ürünleri, doğayı insanı etkileyen bir güç olarak tanımlar. Yaz aylarında ovalardaki kasırgalar (hortumlar), baharda kayalıklardaki çığlar, tropik Karayiplerdeki fırtınalar, Dakota bozkırlarındaki kar tipişi her yıl mevsimden mevsime, bölgeden bölgeye farklı etkilerinin olduğunu okuduğumuz olaylardır. Doğa, sürekli olarak bizlere yaşamımızdaki etkisini anımsatır. İnsanların doğal çevresi bu olaylarla etkilenir. Bu, ister sınırlarımızı bozan rüzgârın sıkıntısı, ister uyuşukluğa yol açan sıcaklık, isterse de ruhumuzu sıkıan aşırı soğuk ve güneşsizlik olsun; edebiyat, insanoğlunun böylesi güçlerle olan çatışmasını sunarak bu güçlerin insan yaşamı üzerindeki etkilerini görmemizi sağlar” (Lukens, 1999:8).

“Yazınsal metinler, adlandırarak söylersek şiir, öykü, roman ve oyun, bize bir dünya sunar. Sunulan bu dünya gerçeklerden de alınmış olsa, gerçeğin yeniden üretimi, yeniden kurgulanmasıyla oluşturulmuştur. Bu yönden dış dünyayla, üzerinde yaşadığımız gerçek deneyim dünyamızla benzeşmez. Bu da ister istemez okur olarak yeni bir iletişim konumuna girmemizi gerektirir” (Özdemir, 1995:92). Okura yüklenen bu sorumluluk, bilinçli bir okuma eylemiyle anlamın oluşmasına ortak olmak, metni yeniden yaratmak gibi bilişsel, duyuşsal ve devinişsel davranışların yaşama geçirilmesini gerekli kılar. Okuma eylemini yazar ve okur arasında gerçekleşen bir iletişim süreci olarak değerlendirdiğimizde, metni yaratan ve metni okuyan kişilerin sorumlulukları şöyle bir çizelgeyle yansıtılabilir:

YARATMA VE YENİDEN YARATMA DÖNGÜSÜ



“Yaratma ve yeniden yaratma” olarak adlandırılan süreçte, yaratma sorumluluğu yazarındır. Yazar, insan ve yaşam hakkındaki duygu, düşünce ve tasarılarını (ideolojisini, değerlerini) sanatsal bir işleme sokarak anlatmakla yükümlüdür. Okur, yazarın sunduklarını kendi deneyimleriyle sınamak, algı yeteneği ve hayal gücüyle anlamlandırarak yeniden yaratmak zorundadır. Yeniden yaratma sürecinde, yazarın sunduğu iletilere, her gerçek okurun, dil ve yaşam deneyimiyle, kişisel tepkiler - yanıtlar oluşturmaları gerekir. Bu süreç, okurun yaşama ve insana ilişkin kültürel birikiminden, okuma deneyiminden ve estetik birikiminden etkilenir. Saxby (1997:16)’e göre, “Her okur, kendi kitabını yaratır ya da kendi şiirini yazar.”

Yazınsal nitelikli metinlerde dil, bilgi iletme ya da öğretme amacıyla kullanılmaz. Bu metinler, doğrudan yararlanılabilecek bilgiler sunan kullanmalık metinler gibi görülemez; çünkü yazar, günlük olağan dilin söz değerlerine genellikle yeni anlamlar yükler, söz değerlerinin anlam sınırlarını genişletir. Yazarın, öznel gerçekliğinden beslenerek yarattığı anlamlar, çağrıştırdığı tasarımlar, okurda coşku ve duygulanımlar yaratır. Bu nedenle, yazınsal metin-okur etkileşiminde, her okurun kurmaca bir dünyada dolaştığını bilmesi, ona göre de bir iletişim konumuna girmesi gerekir (Göktürk,1989:22; Aksan,1993:24; Özdemir, 1995:33).

Söylediklerimizi, Cahit Külebi’nin bir şiiriyle somutlayalım:

YİRMİNCİ YÜZYILIN İKİNCİ YARISI

Özlem özlem özlem

Yokluk yokluk yokluk

Açlık açlık açlık

Yalan yalan yalan

Korku korku korku

Ölüm ölüm ölüm

Duman duman duman

(Külebi, 1992:241)

Bu şiirde, yedi sözcüğün yinelenmesiyle, sözcüklerin temel anlamlarının ötesinde yeni anlam olanakları yaratılmıştır. Günlük dilde sıkça kullandığımız sözcükler, şiirde, yarı yüzyıllık zaman diliminde insanlığın yaşadıklarının sözcüsü olmuş; duygu dolu gerçekler geniş bir anlam bağlamında, kısa, eksilteli ancak çarpıcı biçimde anlatılmıştır.

Çocuk Edebiyatı

Yazınsal metinler, yapısı gereği okurda duygusal çağrışımlar uyandırır, okuru yeni bir arayışa yöneltir. Sözcüklerle kurulan yeni anlam örüntüleri, okuru da duymaya, düşünmeye çağırır, örtük iletileriyle de çokanlamlı bir özellik gösterir.

Baymur ve Demiray (1961:1)'a göre, okuma zevki kazanması istenen bir insana iyi kitapların verilmesi, onun bu eserler hakkında eleştirel bir görüşe sahip olabilmesi ve okudukları üzerinde düşünme alışkanlığı kazanması için gereklidir. Çünkü, okuma ve edebiyat zevkinin kazanılması için her şeyden çok okumaya gereksinim vardır. Bu nedenle, büyükler ve küçüklerin okuyacakları eserlerin değerlendirilmesinde kullanılacak ölçütler birbirinden farklı değildir. Çocuk edebiyatı eserleriyle diğerleri arasında bir ayrılıktan söz edilemez; çünkü her ikisinin de edebiyat ürünü olması gerekir.

Oğuzkan (2000:2-3)'a göre, çocuk edebiyatı, çocukluk çağında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine seslenen sözlü ve yazılı bütün eserleri kapsar. Bu eserlerin de tıpkı yetişkinler için hazırlananlar gibi güzel ve etkili olması gerekir. Bu nedenle de Oğuzkan (1981:42), çocuk edebiyatını “(çocuk yazını, Alm.Kinderliteratur; Fr.littérature enfantine; İng.children’s literature) 1. Usta yazarlarca, özellikle çocuklar için yazılmış olan ve üstün sanat nitelikleri taşıyan yapıtlardan oluşan yazın. 2. Çocukların yararlanabileceği her türlü yayını kapsayan bir yazın alanı” diye tanımlar.

Şirin (1994:10) ise, çocuğa çocuk olduğunu hatırlatan, onu küçümseyen bir edebiyatın çocuk dünyasını yansıtmayacağından söz eder. Şirin'e göre, "Çocuk edebiyatı önce edebiyattır. Edebiyat yönü ile edebiyatın içinde en incelikli yazarlık biçimidir. Her yaştan okurun ilgisini çekebilen, okunabilen, dili, anlatımı ve biçimi ile edebiyatın içinde yeni bir türdür."

Yukarıda söylenenlerden yararlanılarak şöyle bir tanım geliştirilebilir: **Çocuk edebiyatı (yazını), erken çocukluk döneminden başlayıp ergenlik dönemini de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren, beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır.**

Dilidüzgün (1996)'e göre, çocuk kitaplarında çocuk gerçeği ele alınmalı ve onun dünyasına koşut bir dünya kurgulanmalıdır. Çocuk kitaplarının, çocuğa sanat eğitimi veren, onlara ilk sanatsal deneyimler kazandıran bir araç olması zorunludur. Çağdaş çocuk yazını çocuğa uygun olmalıdır. Çocukça anlayıştan uzak bir yaklaşımla, çocuğun kültür gelişimine, düş gücünün gelişmesine ve okuma alışkanlığı kazanmasına katkı sağlamalıdır.

"Çocuğa görelilik, onun ilgilerini, gereksinimlerini, dil evrenini göz önünde tutmayı, hazırlanacak okuma metnini bunlarla örtüştürmeyi zorlar. Çocuksuluksa tam tersine, dilin acemice kullanımı, daha doğrusu anlatımda ilkelliktir. Son yıllarda sayısal artış gösteren sınıf dergileri bu türden çocuksu ürünlerle doludur. Bu tür dergilerin birinden seçtiğimiz şu dizelere bakalım bir:

Her gün en az yüz para
Yutuyor bu kumbara
Bugün yarın dolacak
Gene benim olacak"

(Özdemir, 1983:28-29)

Günümüzde, çağdaş çocuk edebiyatının önündeki en büyük engellerden biri, son yıllarda sayıları hiç de küçümsemeyecek oranlara ulaşan çocuksu ve güdümlü yayınlardır:

Her kitabı seviyorum,
Sonra onlara bakıyorum,
Bülbül gibi şakıyorum.
Kütüphanem, kütüphanem

Çok çalışmalı, çok çalışmalı,
Çok çok paralar kazanmalı.
İnsan bir gün yaşlandığında,
Ayaklarını, isteğince uzatmalı.

Her gün kitap okuyun,
Okumazsanız uyuyun.
Her gün rüyanızda bile
Kitaplarla buluşun

Kızılay hayırlı bir kurumdur.
Sel, depresyon, yangın olursa,
Çadır kurar, yemek yapar,
Çıplakları giydirir, açları doyurur.

Yukarıdaki çocuksu örneklerin benzerleri, birçok dergide, çocuk ve ders kitabında çocuklarla buluşabilmektedir. Ancak, Türkçemizin güzelliklerinin yansıtılmadığı, zorlama bir biçimle yaratılan ürünlerin, çocukların kavramsal gelişimine ve dilsel beğenilerine katkı sağlamayacağı açıktır. Öte yandan, güdümlü yayın olarak da adlandırılabileceğimiz, bir ideolojinin ya da bir inancın sözcülüğünü yapan kitapların, çocuğun duygu ve düşünce sağlığını olumsuz yönde etkileyebileceği gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çocuğun dilsel beğenilerini, anadilinin anlatım olanaklarıyla eğitime anlayışından uzak çocuksu yayınlar ile çocuğu bir yetişkinin kendince oluşturduğu doğrulara bağımlı kılmak isteyen güdümlü yayınlar; çocuklarda kitap ve edebiyat adına yanlış kanıların oluşmasına, zamanla, çocuğun okuma isteğinin körelmesine, sonuçta, çocukla kitap arasında engellerin oluşmasına yol açabilir. Bu nedenle, özellikle, çocuğun dil ve anlam evrenine uygun olmayan, yapay ve çocuksu bir biçimin kullanıldığı kitaplar, anadili sevgisinin ve bilincinin gelişimini engelleyici birer etken olarak görülmelidir.

Biçem, “sanatçının, görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği ya da bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi”dir (TDK,